

Ольга Кашаба, Олег Тавшунський, Ірина Щербина

●

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ САМОВИЗНАЧЕННЯ НА ПРИКЛАДІ РЕФЕРЕНДУМІВ В АВСТРІЇ (1919–1921 рр.)

●

APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF SELF-DETERMINATION ON THE EXAMPLE OF REFERENDUMS IN AUSTRIA (1919–1921)

DOI: 10.58407/litopis.250403

© О. Кашаба, О. Тавшунський, І. Щербина, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0616-145X>, <https://orcid.org/0000-0003-3265-9320>,
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

Мета статті: розглянути досвід проведення референдумів як засобу мирного врегулювання територіальних і міжетнічних конфліктів у післявоєнній Європі на прикладах Форарльбергу (1919), Каринтії (1920) та Шопрона (1921); визначити особливості врегулювання міжнародних конфліктів шляхом проведення референдуму.

Використані як загальнонаукові **методи:** аналіз, синтез, опис, пояснення тощо, – так і спеціальні, зокрема історико-порівняльний та історико-системний.

Наукова новизна. Проаналізовано політичні, економічні та етнокультурні передумови ініціювання плебісцитів, хід голосування та реакцію міжнародної спільноти. Особлива увага приділена впливу міжнародних договорів (Сен-Жерменського, Тріанонського) та участі великих держав у формуванні нової політичної карти Європи. Висвітлено роль місцевих ініціатив, державної політики та міжнародного моніторингу в забезпеченні легітимності референдумів.

Висновки. Випадки Форарльбергу, Каринтії та Шопрона демонструють різні підходи до реалізації права народів на самовизначення залежно від політичного контексту, участі міжнародної спільноти та внутрішньої стабільності держав. Досвід розглянутих плебісцитів засвідчує, що за умов прозорості, політичної волі та міжнародної підтримки референдум може стати ефективним інструментом для запобігання конфліктам і стабілізації ситуації в регіоні.

Ключові слова: принцип самовизначення, референдум, Австрія, Форарльберг, Каринтія, Шопрон.

●

The purpose of the publication: to consider the experience of holding referendums as a means of peaceful settlement of territorial and interethnic conflicts in post-war Europe using the examples of Vorarlberg (1919), Carinthia (1920) and Sopron (1921); to identify features of the settlement of international conflicts through a referendum.

Both general scientific **methods** were used: analysis, synthesis, description, explanation, etc., and special ones, in particular historical-comparative and historical-systemic.

The scientific novelty. The political, economic and ethnocultural prerequisites for initiating plebiscites, the course of voting and the reaction of the international community are analyzed. Special attention is paid to the influence of international treaties (Saint-Germain, Trianon) and the participation of major powers in shaping the new political map of Europe. The role of local initiatives, state policy and international monitoring in ensuring the legitimacy of referendums is highlighted.

Conclusions. The cases of Vorarlberg, Carinthia and Sopron demonstrate different approaches to the implementation of the right of peoples to self-determination, depending on the political context, the involvement of the international community and the internal stability of the states. The experience of the considered plebiscites shows that, under conditions of transparency, political will and international support, a referendum can become an effective tool for preventing conflicts and stabilizing the situation in the region.

Key words: principle of self-determination, referendum, Austria, Vorarlberg, Carinthia, Sopron.

Конфлікти на етнічному ґрунті є одними з найбільш складних для врегулювання, а війни тривалий час були чи не найпоширенішим їх вирішенням. Проте Перша світова війна з її численними жертвами та небаченою жорстокістю надала новий імпульс миротворчим

зусиллям, направленим на вироблення дипломатичних шляхів вирішення такого роду конфліктів у майбутньому.

Одним із головних принципів, що використовувалися на останньому етапі війни, був принцип, проголошений В. Вільсоном щодо права народів поліетнічних імперій на самовизначення; однією з таких була Австро-Угорщина. Проте реальні умови, пов'язані з історичними обставинами, призвели до того, що населення цієї імперії було сильно перемішано. Звичною була ситуація, коли в містах переважали представники одного народу, а в сільській окрузі – іншого, тож, коли потрібно було визначити кордони нових держав, виникли суттєві труднощі¹.

Зважаючи на те, що міжнаціональні конфлікти тривають досі, у цьому дослідженні ми спробували розібратися в тому, як позитивний досвід референдуму може бути врахований для вирішення подібних конфліктів. Для цього потрібно було провести реконструкцію подій, пов'язаних із конфліктною ситуацією, її розвитком та вирішенням шляхом референдуму. Порівняти референдуми у Форарльберзі, Каринтії та Еденбургу, що проходили після завершення Першої світової війни, визначити особливості врегулювання міжнародних конфліктів шляхом проведення референдумів.

У дослідженні використовувалися як загальнонаукові методи: аналіз, синтез, опис, пояснення тощо, – так і спеціальні, зокрема історико-порівняльний та історико-системний.

Після Першої світової війни політична карта Європи зазнала радикальних змін. Розпад Австро-Угорської імперії в 1918 р. призвів до утворення низки нових держав і перегляду державних кордонів. У цих умовах населення окремих регіонів колишньої імперії шукало нові політичні орієнтири, сподіваючись на краще майбутнє. Одним із таких прикладів стала провінція Форарльберг на заході Австрії, яка в 1919 р. провела референдум щодо можливого приєднання до Швейцарії².

Форарльберг межує зі Швейцарією, Ліхтенштейном і Німеччиною. До 1918 р. регіон входив до складу Австро-Угорської імперії як частина Тірольського графства, хоча мав певну адміністративну автономію³.

Після завершення Першої світової війни в листопаді 1918 р. імперія Габсбургів припинила існування. На її уламках постала низка нових держав і республік, серед яких – Німецька Австрія (Deutschösterreich), яка згодом стала Республікою Австрія. У Форарльбергу також проголосили незалежність 3 листопада 1918 р., щоправда у межах Німецької Австрії⁴. Більшість австрійських земель наприкінці 1918 р. опинилися в тяжкому економічному становищі, до того ж нова держава зазнавала територіальних втрат через Версальську систему договорів.

Форарльберг, віддалений від центральних регіонів Австрії, мав більше культурних, економічних і географічних зв'язків зі Швейцарією. Місцеве населення шукало шляхів стабілізації свого становища, ідея приєднання до нейтральної, стабільної та економічно сильної Швейцарії набула популярності.

У місцевих газетах на початку листопада 1918 р. з'явилися публікації, в яких зазначалося про існування петиції про включення Форарльбергу до складу Швейцарії⁵. 23 листопада в містечку Лустенау на кордоні зі Швейцарією на заклик Werbeausschusses (комітету пропаганди) відбулися збори, на які зійшло близько 1300 осіб. Головним спікером та організатором був місцевий учитель Фердинанд Райдман, який виступив з доповіддю «Чому Форарльберг має шукати союзу зі Швейцарією»⁶. Були виступи як за, так і проти такого союзу, але в цілому ідея була сприйнята доволі тепло. Втім консервативне видання *Volksblatt* закликала до витримки, адже для вирішення цього питання потрібно було враховувати не лише думку форарльбержців, але й позицію Швейцарії та Союзних держав⁷.

Деякий час на сторінках місцевої преси продовжувалася дискусія з приводу майбутнього Форарльбергу, однак із початком Паризької мирної конференції це питання потрібно було перевести в практичну площину.

1 березня 1919 р. комітет пропаганди подав місцевому губернатору Отто Ендеру петицію, підписану 70% місцевих виборців, щодо бажання населення приєднатися до Швейца-

¹ Venken M. The dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy: border making and its consequences. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. 2020. Vol. 27. Is. 6. P. 698–699.

² Koller C. «...der Wiener Judenstaat, von dem wir uns unter allen Umständen trennen wollen»: die Vorarlberger Anschlussbewegung an die Schweiz. In: Konrad H., Maderthaler W. ...der Rest ist Österreich: das Werden der Ersten Republik. Wien: Gerold Verlag, 2008. P. 83–102.

³ Wambaugh S. Plebiscites since the World War: with a collection of official documents. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1933. Vol. I. P. 513.

⁴ Cohen H. The Vorarlberg question 1918–1921: The failure of the movement for union with Switzerland. Doctor's thesis. Cambridge: Cambridge University, 1975. P. 45.

⁵ *Vorarlberger Landes-Zeitung*. 7 november 1919. P. 2; *Vorarlberger Volksblatt*. 9 november 1919. P. 2.

⁶ Cohen H. The Vorarlberg question... P. 33.

⁷ *Vorarlberger Volksblatt*. 24 november 1919. P. 3.

рії. 7 березня Ландесрат (місцевий уряд) узяв до відома цю петицію й офіційно перебрав на себе керування кампанією щодо реалізації бажання форарльбержців. Комітет з пропаганди просив вирішити це питання до підписання попередньої мирної угоди між Австрією та Союзними державами. Для того, щоб уряд Швейцарії міг виробити позицію з питання Форарльбергу та почати перемовини, пропонувалося провести референдум щодо майбутнього цієї землі⁸.

Тож однією з головних причин ініціювання референдуму у Форарльберзі можна вважати післявоєнну економічну кризу в Австрії на противагу багатшій та нейтральній Швейцарії з її стабільною економікою, а також географічно-культурну близькість форарльбержців зі Швейцарією. Вони говорили швейцарськими діалектами німецької мови, мали подібні культурні традиції, а спочатку та соціальні контакти зі Швейцарією існували ще до війни. У багатьох форарльбержців були родинні зв'язки в сусідніх швейцарських кантонах, особливо в Санкт-Галлені та Граубюндені⁹. Політична нестабільність в Австрії та невизначеність Відня щодо майбутнього держави також сприяли відцентровим тенденціям у віддалених регіонах, одним із яких був Форарльберг.

Ініціаторами плебісциту у Форарльберзі виступили громадські активісти та представники місцевого самоврядування, тобто референдум проводився за народною ініціативою. За задумом організаторів, спочатку вирішувалося питання про початок перемовин про вхід Форарльбергу до Швейцарського союзу, а після узгодження всіх формальностей мав пройти референдум щодо приєднання до Швейцарії. У голосуванні, яке відбулося 11 травня 1919 р., явка склала близько 87% населення¹⁰.

Згідно з офіційними даними, за початок перемовин про приєднання до Швейцарії проголосували понад 80% учасників голосування, що було однозначним сигналом про бажання населення регіону змінити державну належність¹¹. Постало питання про можливість визнання результатів цього референдуму Австрією, Швейцарією та міжнародним товариством.

Попри симпатію до форарльбержців, швейцарська влада зайняла обережну позицію. Лише один із семи федеральних канцлерів, Фелікс-Луї Калондер, лобював включення Форарльбергу до складу конфедерації, але переконати Бундесрат йому не вдалося. Головною причиною вагань Берну була потенційна загроза дестабілізації внутрішнього федеративного балансу, адже включення нового кантону з майже повністю католицьким населенням могло змінити релігійно-політичний баланс країни. Крім того, були побоювання втягнення Швейцарії до міжнародного конфлікту через Форарльберг¹². Тим не менш за приватною ініціативою було створено комітет «За Форарльберг», який активно співробітничав як із парламентаріями, так і з журналістами й усіма прихильниками ідеї аншлюсу з Форарльбергом. Представники комітету збирали гроші та речі, які передавали через кордон, а також підтримували зв'язок з місцевим комітетом пропаганди, постачаючи продукцію про Швейцарію (прапори, мапи, книги тощо)¹³. Офіційна позиція Берну щодо питання Форарльбергу була сформована лише в листопаді 1919 р. і полягала в тому, що це – внутрішнє питання Австрії, в яке Швейцарія втручатися не збирається¹⁴.

Австрійський уряд не визнав права на самовизначення за Форарльбергом, а голова уряду К. Реннер доклав чималих зусиль для того, щоб затягнути й відкласти розгляд цього питання¹⁵.

Відтак воно так і не було офіційно винесено на розгляд Паризької мирної конференції, яка закріпила Форарльберг за Австрією, уклавши восени 1919 р. Сен-Жерменський договір. На цьому питанні про аншлюс регіону зі Швейцарією мало бути де-факто закрито, хоча залишалася ще можливість апеляції до Ліги Націй.

У подальшому уряди країн Антанти, зокрема Франція, виступили категорично проти приєднання Форарльбергу до Швейцарії. Вони вважали, що це створить небезпечний прецедент зміни кордонів у післявоєнній Європі, зокрема в умовах, коли Австрія й так втратила значні території, і не бажали її подальшого послаблення¹⁶.

⁸ Cohen H. The Vorarlberg question ... P. 69.

⁹ Wambaugh S. Plebiscites since the World War... Vol. I. P. 513.

¹⁰ Ibid. Vol. II. P. 541.

¹¹ *Vorarlberger Tagblatt*. 14 may 1919. P. 3.

¹² Burmeister K. Vorarlberg. *Historische Lexikon der Schweiz*. URL: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007141/2013-07-30/>.

¹³ Cohen H. The Vorarlberg question... P. 254–255.

¹⁴ Ibid. P. 186.

¹⁵ Koller C. «...der Wiener Judenstaat, von dem wir uns unter allen Umständen trennen wollen»: die Vorarlberger Anschlussbewegung an die Schweiz. S. 83–102.

¹⁶ Wambaugh S. Plebiscites since the World War... Vol. I. P. 514.

Хоча референдум не мав практичних наслідків у короткостроковій перспективі, він став важливим етапом у самоусвідомленні форарльбержців, а сама подія залишила слід у регіональній політиці й культурній пам'яті.

Після 1919 р. центральна влада Австрії намагалася посилити децентралізацію, щоб утримати окремі регіони, зокрема Форарльберг, у складі республіки. Прийнята у 1920 р. конституція Австрії містила в переліку австрійських земель і Форарльберг.

Незважаючи на формальну відмову в приєднанні, економічне та культурне співробітництво між Форарльбергом і швейцарськими кантонами також значно активізувалося. Ідея «швейцарського вибору» залишалася популярною в політичній риториці краю деякий час, але після підписання Женевських протоколів 1922 р. і часткової стабілізації в Австрії втратила суттєве значення¹⁷.

Сьогодні референдум 1919 р. сприймається як історичний курйоз, але також як символ демократичної ініціативи на місцевому рівні. Хоча ідея приєднання до Швейцарії більше не є актуальною, багато форарльбержців із гордістю згадують про цю ініціативу як про вияв волі народу в складний період історії. Культурні, економічні та соціальні зв'язки зі Швейцарією й далі залишаються міцними, особливо у сфері транскордонного співробітництва¹⁸.

Отже, референдум у Форарльберзі 1919 р. був унікальним випадком демократичного волевиявлення в умовах геополітичної турбулентності. Хоча він не призвів до зміни державної належності, подія має важливе історичне значення як приклад прагнення до самовизначення, стабільності та демократичних цінностей.

Цей референдум нагадує, що місцеві ініціативи, навіть у невеликих регіонах, можуть стати важливими сигналами про глибші суспільні настрої та потреби. Він також свідчить про складність післявоєнного врегулювання та обмеження, які накладають міжнародні політичні угоди на реалізацію права народів на самовизначення.

На відміну від Форарльбергу, у Каринтії та Бургенланді не обійшлося без застосування зброї, але доволі швидко ситуація була врегульована дипломатичними зусиллями, які також передбачали проведення референдумів на спірних територіях. Референдум у Каринтії є, за загальною оцінкою дослідників, чи не найбільш успішним способом врегулювання конфлікту між Республікою Австрія та Королівством сербів, хорватів і словенців (КСХС).

Каринтія належала Священній Римській імперії з раннього Середньовіччя. У рамках цієї імперії вона століттями була невід'ємною частиною спадкових земель Габсбургів (правляча династія в Священній Римській імперії та Австро-Угорщині), однак значну частину населення складали словенці. Австрія як правонаступниця імперії прагнула зберегти свій суверенітет над суміжною територією німецьких поселень у королівствах та провінціях, які досі були представлені в Імперській раді (Рейхсраті). У випадку Каринтії принцип збереження цілісності існуючих територій був на користь Австрійської республіки¹⁹. Однак, унаслідок розпаду Австро-Угорщини було утворено Королівство сербів, хорватів і словенців, яке також претендувало на територію Каринтії, апелюючи до мовної та етнічної близькості з місцевими словенцями.

Рудольф Майстер, який був командувачем австро-угорських військ у Південній Штирії, виявив свої югослов'янські амбіції й за підтримки словенських загонів захопив владу в ряді міст. У відповідь провінційна рада Каринтії 5 грудня 1918 р. вирішила перейти до збройного спротиву. Конфлікт загострився і розгортався з перемінним успіхом, поки в ситуацію не втрутилися країни Антанти²⁰.

На Паризькій мирній конференції питання кордону в Каринтії та Штирії спочатку розглядалося разом, але в подальшому було розділено, і якщо Південна Штирія була в односторонньому порядку передана КСХС, щодо долі Каринтії було вирішено вдатися до референдуму. Двозначність ситуації в Каринтії також підтвердили висновки міжнародних експертів, які були направлені в регіон²¹. Суттєву підтримку позиціям Німецької Австрії в регіоні також надавала делегація Італії, яка прагнула послабити позиції КСХС²². Остаточне рішення про референдум було прийнято 12 травня 1919 р. на Раді Десяти на мирній конференції в Парижі, тобто наступного дня після референдуму у Форарльбергу. Варто зазначити, що саме втручання міжнародної спільноти, фактично США, Великої Британії,

¹⁷ Melichar P. Die Vorarlberger Frage, die es nie gab? *Thema Vorarlberg*. URL: <https://themavorarlberg.at/gesellschaft/die-vorarlberger-frage-die-es-nie-gab>.

¹⁸ Burmeister K. Vorarlberg...

¹⁹ Thaler P. Principles and politics: Flensburg and Klagenfurt in the Plebiscites of 1920. Post-World War one plebiscites and their legacies. Exploring the right of self-determination. Budapest–Vienna–New York: Central European University Press, 2024. P. 88.

²⁰ Vink M. Self-determination along the Austrian frontier, 1918–1920: case studies of German Bohemia, Vorarlberg, and Carinthia. Master's thesis. Wellington: Victoria University, 2013. P. 77–78.

²¹ Thaler P. Principles and politics... P. 90.

²² Vink M. Self-determination along the Austrian frontier... P. 80.

Франції, Італії та Японії зупинило ескалацію конфлікту в Каринтії. До проведення референдуму в Каринтії мала бути встановлена демілітаризована зона, а югославські війська виведені²³.

Великого значення набули територія, час і процедура проведення референдуму, який мав відбуватися при міжнародному моніторингу та в першу чергу захистити безпосередні інтереси місцевого населення.

Оскільки більшість м. Клагенфурта (головне місто Каринтії) становили німці, результати голосування яких не важко було передбачити, територію, на якій мав відбуватися референдум, поділили на дві зони: південну, де переважало словенське населення, та північну з Клагенфуртом. Остаточна процедура проведення референдуму була закріплена в ст. 49–50 Сен-Жерменського мирного договору. У першій, південній зоні плебісцит мав відбутися протягом трьох місяців. Якщо зона 1 проголосує за КСХС, друга північна зона проведе свій власний референдум протягом трьох тижнів – така послідовність була обґрунтована прагненням уникнути тиску на словенське населення. Якщо перша зона проголосує за Австрію, подальший референдум не буде проведено²⁴.

Представники комісії з проведення референдуму прибули в Клагенфурт 21 липня 1920 р. і енергійно взялися до роботи, намагаючись повернути порядок та спокій в Каринтію. Зокрема була висунута вимога вивести війська з території проведення референдуму принаймні за місяць до голосування і, не зважаючи на певний супротив, югославські війська були виведені в першій половині вересня 1920 р. Також на вимогу комісії в регіон були направлені додаткові війська з Італії, Франції та Британії для підтримки безпеки і правопорядку на час проведення референдуму²⁵.

Ці заходи суттєво покращили ситуацію в зоні проведення опитування, хоча деякі порушення все ж були відзначені, наприклад, активна пропаганда велася з обох боків.

10 жовтня 1920 р. референдум відбувся, і 59,04 відсотка виборців (якщо виявилася неочікувано високою – близько 96%) у південній зоні обрали Австрію, відповідно на півночі голосування не проводилося, а вся територія, на якій мало проходити опитування, залишилася під суверенітетом Австрії. І югославський, і австрійський представники в Комісії з проведення референдуму визнали ці результати, зазначивши відсутність порушень у день проведення²⁶.

Отже, підрахунок голосів засвідчив, що значна частина словенців проголосувала за збереження території у складі Австрії, у супереччю очікуванню КСХС та деяких експертів, які пов'язували можливі результати голосування з етнічним складом населення.

Можна стверджувати, що для прийняття референдуму як дієвого механізму вирішення міжнародного конфлікту важливе своєчасне втручання міжнародної спільноти для відвернення ескалації конфлікту, урахування інтересів місцевого населення та аргументів конфліктуючих сторін, зокрема під час визначення процедури проведення референдуму, важливості процедурних рішень для визначення та визнання результатів референдуму.

Дещо інакше розгорталися події на кордоні Австрії та Угорщини. За Сен-Жерменським мирним договором Австрія мала отримати територію Німецької Західної Угорщини (Бургенланд), однак ця територія знаходилася під повним контролем Угорщини, делегація якої не була представлена на Паризькій мирній конференції на час підписання договору. У самій Угорщині в 1919 р. була проголошена радянська республіка, влада якої сподівалася укласти мирну угоду з країнами Антанти на більш вигідних умовах. З огляду на ці обставини, встановити ефективний контроль за територією Бургенланду Австрія була не спроможна²⁷.

Однак перехід Бургенланду до Австрії був підтверджений і в Трианонському договорі 1920 р. з Угорщиною, яка втратила понад дві третини своєї території та значну частину населення. Проте територія Бургенланду, на відміну від інших, не була окупована й мала відійти Австрії, яка, як і Угорщина, перебувала в стані переможених. У результаті, не зважаючи на підписану мирну угоду, Будапешт робив усе можливе, щоб утримати ці території під своїм контролем. Тим паче, що на території, що мала відійти до Австрії, проживали й угорці – у м. Еденбург (угор. Шопрон) вони склали майже половину населення²⁸.

²³ Vink M. Self-determination along the Austrian frontier... P. 82.

²⁴ Treaty of peace between the allied and associated powers and Austria (St. Germain-en-Laye, 10 September 1919). *Australasian Legal Information Institute*. URL: <https://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>.

²⁵ Vink M. Self-determination along the Austrian frontier... P. 90–92.

²⁶ Ibid. P. 93.

²⁷ Rásky B. Fabricating a border: The Sopron plebiscite of 1921 and the delineation of Burgenland. *Post-World War one plebiscites and their legacies. Exploring the right of self-determination*. Budapest–Vienna–New York: Central European University Press, 2024. P. 128.

²⁸ Székely T. The agony of historic Western Hungary and the birth of Burgenland (1914–1921). *Studies on national movements*. 2020. Vol. 6 (1). P. 24; Vares M. The question of Western Hungary/Burgenland 1918–1923. Doctor's thesis. Jyväskylä, 2008. P. 269.

Еденбург мав багату історію, тісно пов'язану з обома країнами, та був культурним і економічним центром прикордонного регіону. Рішення міжнародної спільноти спричинило значне невдоволення місцевого населення, яке відчувало сильні культурні, історичні та політичні зв'язки з Угорщиною. Для багатьох угорців Шопрон був не просто містом, а символом національної ідентичності та історичної спадщини, тому питання про державну належність цього регіону викликало гострі суперечки.

Лише після ратифікації в липні 1921 р. Тріанонського договору Будапешт почав виводити угорські війська з Бургенланду, але влада не перейшла до австрійців автоматично, а залишилася в руках місцевих збройних формувань Пала Пронаї, які зупинили просування австрійських жандармів. До того ж, 4 жовтня в Бургенланді було проголошено незалежну республіку Лайтабаншаг, що ще більш ускладнило для Австрії та Угорщини врегулювання прикордонного питання²⁹.

З пропозицією посередництва вкотре виступила Італія, яка намагалася посилити свої позиції на противагу країнам Малої Антанти. У результаті почалися перемовини у Венеції, які загалом підтвердили положення Сен-Жерменського та Тріанонського договорів, хоча на території Шопрону та прилеглих сіл було вирішено провести референдум з метою визначити, чи хочуть мешканці залишитися у складі Угорщини, чи приєднатися до Австрії³⁰.

Варіант із передачею Бургенланду Австрії за винятком Шопрона з округом пропонувався делегаціями Угорщини й раніше, але знадобилися три роки та кілька невдалих спроб австрійських жандармів просунути вглиб регіону, поки не було досягнуто компромісне рішення. Ряд дослідників вважають, що, погоджуючись урешті-решт на проведення референдуму, австрійська влада фактично визнала Шопрон за Угорщиною, а сам референдум був потрібен австрійському уряду лише для збереження обличчя³¹.

Треба погодитися, що частково так воно й було, хоча до самого референдуму Австрія намагалася схилити виборців на свою сторону, використовуючи як досвід референдуму в Каринтії, так і багатьох місцевих проавстрійських налаштованих активістів, наголошуючи на економічних вигодах і культурній спорідненості з Австрією. Місцеві проугорські політики та громадські діячі також активно агітували за збереження міста в межах Угорщини³².

Як і в Каринтії, передбачалося проведення референдуму у двох зонах, але спочатку в місті Шопрон, а потім у сільській окрузі. Також, на відміну від референдуму в Каринтії, ураховувалися загальні результати голосування. Для підготовки референдуму було створено спеціальні комісії, які займалися реєстрацією виборців, інформуванням населення та організацією виборчого процесу³³. Важливою складовою стало забезпечення прозорості та чесності голосування, адже політична напруга в регіоні була дуже високою.

Варто зазначити, що, на відміну від референдуму в Каринтії, організація волевиявлення в Шопроні відбувалася дуже поспішно, добитися повного нейтралітету зони проведення голосування так і не вдалося, як і гарантувати безпеку місцевому населенню. Також у представників Австрії були зауваження й до складених списків виборців, однак усі пропозиції, зокрема надати більше часу для уточнення списків, були проігноровані. Тож Австрія відкликала своїх спостерігачів напередодні проведення референдуму. Усе це в подальшому дало привід сумніватися в легітимності його результатів³⁴.

Голосування відбулося у визначений термін в грудні 1921 р. і пройшло відносно спокійно, без значних інцидентів. Виборчі дільниці були розташовані в усіх основних населених пунктах регіону, що дало можливість більшості жителів узяти участь у волевиявленні. Процес підрахунку голосів здійснювався з дотриманням міжнародних стандартів того часу, а спостерігачі від Ліги Націй контролювали чесність виборів.

За офіційними даними, понад 65% виборців проголосували за залишення Шопрона у складі Угорщини, у той час як близько 35% підтримали приєднання до Австрії. Результати свідчили про чітке бажання більшості населення зберегти політичну та культурну єдність з Угорщиною всупереч етнічному складу населення, де переважали німці³⁵.

Цей результат мав ключове значення для подальшої політичної ситуації в регіоні, оскільки став підставою для міжнародного визнання кордонів і запобіг конфлікту між

²⁹ Székely T. The agony of historic Western Hungary... P. 26–27.

³⁰ Protocol between Austria and Hungary and additional article on the settlement of the question of Western Hungary, signed in Venice, 13 October 1921. *UN Archives Geneva*. URL: <https://archives.ungeneva.org/no-254-protocole-entre-lautriche-et-la-hongrie-et-article-additionnel-relatif-au-reglement-de-la-question-de-la-hongrie-occidentale-signe-a-venise-le-13-octobre-1921-presente-par-le-gouvernement-dautriche-enregistre-le-4-avril-1922-rec>.

³¹ Rásky B. Fabricating a border... P. 133.

³² Ibid.

³³ Protocol between Austria and Hungary...

³⁴ Rásky B. Fabricating a border... P. 134.

³⁵ Székely T. The agony of historic Western Hungary... P. 29.

Австрією та Угорщиною, хоча, у порівнянні з референдумом у Каринтії, австрійська сторона та спостерігачі відзначали певні порушення в підготовці та проведенні референдуму. Але, як зазначали представники Італії, цей референдум вони розглядали скоріш як формальну підставу для передачі Шопрону з округою Угорщині. Австрійці, незважаючи на заявлені протести, також визнали результати референдуму³⁶.

Подальший розвиток подій призвів до передачі наступного року ще частини сіл Угорщині, бо боротьба за повернення в цих селах продовжувалася, незважаючи на суттєвий тиск з боку австрійської влади³⁷. Це також можна розглядати як додаткове підтвердження справедливих результатів голосування в Шопроні.

Референдум у Шопроні став черговим прикладом мирного вирішення територіальних суперечок у післявоєнній Європі. Він підтвердив право народів на самовизначення й показав, що мирні механізми можуть бути ефективними навіть за напружених геополітичних умов, фактично це був суттєвий перегляд положень Сен-Жерменського та Тріанонського договорів. Можемо згадати, що за інших обставин Форарльбергу було в цьому відмовлено.

Для Угорщини це був важливий політичний успіх, який допоміг зберегти частину втраченої території та підтримати національну єдність у період кризи. Австрія, визнавши результати референдуму, змогла зосередитися на стабілізації внутрішньополітичної ситуації та розвитку інших регіонів.

Окрім політичних наслідків, референдум вплинув і на соціокультурне життя Шопрона та прилеглих районів. Збереження міста у складі Угорщини дозволило підтримати традиції, мову та культурні зв'язки, що формувалися століттями. Місцеві школи, церкви і культурні установи продовжували функціонувати у звичному режимі, що сприяло соціальній стабільності та зміцненню місцевої ідентичності.

З часом Шопрон став важливим містом прикордонного співробітництва між Угорщиною та Австрією. Після розпаду соціалістичних режимів у Центральній Європі в 1990-х рр. місто перетворилося на центр транскордонного співробітництва, туризму та культурного обміну.

Референдум 1921 р. залишається історичною подією, що демонструє важливість народного волевиявлення у формуванні кордонів і сприяє миру в регіоні. Він показав, що навіть у складних політичних обставинах можливе мирне вирішення територіальних спорів на основі волевиявлення місцевого населення. Результати голосування допомогли уникнути збройного конфлікту та закріпити стабільність у регіоні.

Проведене дослідження показує, що референдуми як форма мирного врегулювання міжетнічних і територіальних конфліктів у післявоєнній Європі виявилися ефективними інструментами в окремих історичних випадках. Зокрема, приклади Форарльбергу, Каринтії та Шопрона демонструють різні підходи до реалізації права народів на самовизначення, залежно від політичного контексту, участі міжнародної спільноти та внутрішньої стабільності держав.

Референдум у Форарльберзі (1919), хоча не призвів до змін державної приналежності, став важливим прикладом громадянської ініціативи в умовах геополітичної невизначеності. Він продемонстрував прагнення населення до стабільності та економічної безпеки, але зазнав поразки через міжнародний спротив та інтереси великих держав.

Референдум у Каринтії (1920) вважається одним із найуспішніших прикладів урегулювання територіального конфлікту. Завдяки втручання Антанти, прозорій процедурі й урахуванню інтересів обох сторін вдалося запобігти подальшому загостренню та зберегти мир.

Референдум у Шопроні (1921) підтвердив ефективність народного волевиявлення навіть у складних умовах, хоча супроводжувався політичною напругою. Його результати допомогли стабілізувати ситуацію в регіоні та закріпити нові кордони.

Загалом, можна стверджувати, що референдуми мають потенціал бути дієвим інструментом вирішення конфліктів, якщо вони проходять у межах чітких правових процедур, під міжнародним наглядом та із забезпеченням участі всіх зацікавлених сторін. Досвід міжвоєнної Європи доводить, що мирне врегулювання можливе навіть у найскладніших обставинах – за умови політичної волі, дотримання демократичних принципів та міжнародної підтримки.

References

Koller, C. (2008). «... der Wiener Judenstaat, von dem wir uns unter allen Umständen trennen wollen»: die Vorarlberger Anschlussbewegung an die Schweiz [«... the Viennese Jewish state, from which we want

³⁶ Vares M. The question of Western Hungary/Burgenland... P. 273–274.

³⁷ Ibid. P. 286.

to separate ourselves under all circumstances»: the Vorarlberg Anschluss movement to Switzerland]. In: Konrad, H; Maderthaner, W. ... der Rest ist Österreich: das Werden der Ersten Republik [... the rest is Austria: the emergence of the First Republic]. P. 83–102. Vienna, Austria.

Rásky, B. (2024). Fabricating a Border: The Sopron Plebiscite of 1921 and the Delineation of Burgenland. In S. Bober (Ed.), *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies: Exploring the Right of Self-Determination*, P. 126–149. Budapest, Hungary.

Székely, T. (2020) The agony of historic Western Hungary and the birth of Burgenland (1914–1921). *Studies on national movements*, 6 (1), P. 38.

Thaler, P. (2024). Principles and Politics: Flensburg and Klagenfurt in the Plebiscites of 1920. In S. Bober (Ed.), *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies: Exploring the Right of Self-Determination*, P. 74–94. Budapest, Hungary.

Vares, M. (2008) The question of Western Hungary/Burgenland 1918–1923. Jyväskylä, Finland.

Venken, M. (2020). The dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy: border making and its consequences. *European review of history: Revue Européenne d'histoire*, 27 (6), P. 697–708.

Vink, M. (2013). Self-determination along the Austrian Frontier, 1918–1920: case studies of German Bohemia, Vorarlberg, and Carinthia. Wellington, New Zealand.

Кашаба Ольга Юрївна – кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету ім. В. Каразіна (вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна).

Kashaba Olga – candidate of historical sciences, docent at V. Karazin Kharkiv national university (16 Universytetska str., Kharkiv, 61003 Ukraine).

E-mail: olga.kashaba@karazin.ua

Тавшунський Олег Михайлович – кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна)

Tavshunskiyi Oleg – candidate of historical sciences, docent at V. Karazin Kharkiv national university (16 Universytetska str., Kharkiv, 61003 Ukraine).

E-mail: Oleg.Tavshunskiy@karazin.ua

Щербина Ірина Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна)

Shcherbyna Iryna – candidate of historical sciences, docent at V. Karazin Kharkiv national university (16 Universytetska str., Kharkiv, 61003 Ukraine).

E-mail: iryna.shcherbyna@karazin.ua

Дата подання: 15 квітня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 5 серпня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Кашаба, О., Тавшунський, О., Щербина, І. Застосування принципу самовизначення на прикладі референдумів в Австрії (1919–1921 рр.). *Сіверянський літопис*. 2025. № 4. С. 22–29. DOI: 10.58407/litopis.250403.

Цитування за стандартом APA

Kashaba, O., Tavshunskiy, O., Shcherbyna, I. (2025). Zastosuvannia pryntsypu samovyznachennia na prykladi referendumiv v Avstrii (1919–1921) [Application of the principle of self-determination on the example of referendums in Austria (1919–1921)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 22–29. DOI: 10.58407/litopis.250403.

